

Nezapomenout! O 2. světové válce jinak a z druhého konce světa

Autor: PhDr. Tamara Bučková Ph.D

Číslo: roč. 3, č. 2/2017

Rubrika: Pře(d)kládáme

Klíčová slova:

literatura pro děti a mládež, válečné příběhy, dětské čtenářství, knižní ukázky, světová dětská literatura, německy psaná literatura

Jsou témata, k nimž se spisovatelé neustále vrací. A toto tvrzení platí i o tvorbě pro děti a mládež. Stejně jako jiné umění, lze i literaturu přirovnat k paměti lidstva. Ta je odjakživa spojena s jazykem a kulturou. I to je důvodem, proč jsou některá témata v určitých literaturách více frekventovaná a více vyhledávaná čtenáři. Literatura se jeví jako prostředek, který naprosto ojedinělým a specifickým způsobem nabízí možnost reflektovat a v případě 2. světové války nezapomínat.

Úvod

Zvláštní kapitolu v dějinách německy psané literatury představuje román **Sadako chce žít**[1] od rakouského spisovatele **Karla Brucknera** (1906 – 1982), který vyšel v roce 1961. Čeští čtenáři měli možnost seznámit se s ním v roce 1964 v překladu Anny Siebenscheinové. Román představuje jedno z prvních děl, podle některých pramenů dokonce první dílo, jež se věnuje tématu 2. světové války, a jehož autorem je německy píšící spisovatel. Metaforicky řečeno, německy psaná literatura se k pojednávanému tématu, které dodnes zůstává tématem klíčovým, přibližuje zdaleka, a sice literárním ztvárněním možná nejnáměššího příběhu japonsko-americké války.

Téměř každý má dnes v mysli zakódované spojení papírových jeřábů s představou splněného přání. Většina z nás ví, že se tato konotace odvíjí od staré japonské legendy. Podle ní si ten, kdo dokáže složit 1000 origami majících podobu jeřábů, může něco přát. Jen někteří ale vědí, že jeřáb v japonské mytologii představuje symbol dlouhého života, který je podvědomě spojován s přáním pevného zdraví. A jen málokterý z generace dnešních 10 až 15letých tuší, že se tato legenda rozlétla do světa právě díky románu K. Brucknera **Sadako chce žít**. Středobodem románu je dívka jménem **Sadako Sasaki**, která jako malá holčička přežila svržení atomové bomby na japonské městečko Hirošima v srpnu 1945 a o deset let později onemocní leukémií. Propuknutí nemoci iniciuje její extrémně dobrý výkon v cyklistické štafetě míru, po níž se Sadako zhroutí a její stav se prakticky již nikdy výrazně nezlepší. V nemocnici se od svého staršího bratra dozví o legendě s tisíci jeřáby a začne skládat origami s marnou nadějí, že se uzdraví.

Sadako chce žít v historickém kontextu

Dej příběhu je zasazen do chronologického sledu historických. Jeho první část se odehrává v **Tichomoří**. Japonský part lze přiblížit jako mozaiku přinášející vhled do každodenního života v Hirošimě. Obyvatelé této metropole vědí, že se Hirošima nejvyšší pravděpodobností stane cílem náletů americké armády. Vrstevnaté vyprávění v er-formě autorovi umožnilo vytvořit pohled na japonskou společnost; představuje ji prostřednictvím různých generací a různého generového zastoupení, který napovídá mnohé o japonské kultuře a tradicích. Zásadní je prezentace odlišných politických i osobních postojů k válce. Ty často připomínají naučené zautomatizované vzorce chování, jež poznamenala únava z války, minimalisticky se věnují armádě, více se zaměřují na

nucené práce a posléze na život ostatního obyvatelstva. Maminka Sadako pracuje v továrně vyrábějící zbraně. Projevená neloajálnost k politickému systému, včetně malého pracovního výkonu, se trestá především odebráním jednotek jídla přidělených na jeden den. Všude panuje hlad a strach a touha po konci války. Ne však v kasárnách, a ne ve skupinách studentů, jejichž úkolem je zbourat některé čtvrti města, které jsou postaveny ze dřeva, a které by se mohly stát snadných cílem napalmových útoků. Vypráví se o starých lidech a o malých dětech. O jejich evakuaci, k níž se Sadako a její bratr nemohli přidat, protože maminka nedostala svolení od tatínka na frontě a sama si takovou věc netroufla rozhodnout. Protipólem líčení japonské společnosti jsou obrazy ze života amerických letců, kteří se nakonec stanou aktéry útoku na Hirošimu. Také nikdo z nich už si nepřeje dál válku, ale účast v ní berou jako svou povinnost, jakýsi druh práce, o kterém rozhodla válka a vnímají ji i jako společenský závazek. Ve srovnání s obrazem japonské společnosti zde lze najít více nejistot překrývaných konzumním trávením volného času, sněním o životě po válce, intertextovými odkazy na Shakespeara, které autor používá za účelem charakteristiky jednoho z letců, který nechtěl, aby se jeho osudem stala válka, ale divadlo. Do středu konstelace postav amerických letců se postupně dostane pilot plukovník Paul Tibbets, velitel útoku. Před vzlétnutím je mu vzhledem k důležitosti úkolu prokázána ta čest, že smí dát útočnému letounu jméno. Americký bombardér B-29, které ponese novou zbraň, pojmenovanou Little Boy, bude mít jméno rodné jeho matky: Enola Gay. K letu na Hirošimu se vydají celkem tři letadla. Jedno útočné, dvě doprovodná. Letecký alarm ve městě je odvolán. Předpokládá se, že bude opět planý. Tři letadla, která se k městu blíží, a pak už jen jedno, které se nad ním nakonec objeví, nemohou Hirošimu nijak výrazně zasáhnout. Opak se ukáže pravdou.

Část věnovaná době bezprostředně po vybuchnutí bomby a době krátce poté lze s pohledu kompozice označit za zlom románu. Z pohledu prvotního vnímání letců se jedná spíše o abstraktní vnímání hrůzy, která mnohé z nich až do konce života psychicky poznamená. Řadu postav ze spektra japonských postav definitivně zmizí.

Časoprostor třetí části románu posouvá život v Japonsku o **deset let dál**. Postavami, které zůstávají, jsou pochopitelně Sadako, její starší bratr Shiego, tatínek a maminka. Každá z postav rodičů má v románu ještě jiný úkol, než jen sdílet se čtenáři osud rodiny. Mezi Shiegem a tatínkem dojde k rozepři o nutné poslušnosti a loajalitě během války a o vůli nesplnit rozkaz, pokud je s ním spojena smrt. Střet i setkávání národů i kultur na rovině obyčejných lidí je demonstrován faktem, že Sadako se léčí v americké nemocnici. Ošetřující lékař, který u jejího lůžka tráví nejvíce času, je doktor Owens pocházející z USA. Motivem, který oživuje japonskou mytologii, a který se objevuje ve třetí části románu, je Chikamatsu, bronzová soška draka, kterou Sadako vyhrabe v prvních měsících po válce z ruin nedalekého domu. Drak má v románě dvojí symboliku – maminkou malé Sadako je prezentován jako zlé znamení mající spíše démonický charakter, protože nebyl sto ochránit obyvatele domu, který se změnil v trosky. Čtyřletá Sadako v drakovi spatřuje bytost, kterou je třeba zkrotit. Drak pro ni představuje výzvu i osobní bohatství. Chikamatsu pro ni nepředstavuje hrozbu, ale záruku štěstí. Otec si i přes protesty děvčátka sošku přisvojí a neúspěšně se ji pokusí prodat překupníkovi. Jeho plánem bylo za draka získat částku, kterou by mohl použít k vybudování živnosti holiče, profese, kterou se živil před válkou. Namísto toho je překupníkem nařčen z krádeže sošky, která údajně kdysi patřila jemu. Drak Chikamatsu se k Sadako shodou náhod dostane opět až v nemocnici. Zdravotní stav malého děvčátka je nevratný, přesto i lékaři chtějí spolu s ní sdílet myšlenku, že i víra uzdraví. Doktor Owens děvčátku dovolí skládat jen deset jeřábů denně; zbývající sílu má Sadako věnovat svému uzdravení. Počet origami se blíží k tisícovce. V barevných závěsech zdobí její nemocniční pokoj, když s nimi Sadako, řečeno parafrází následně představené obrázkové knížky, nakonec jednoho dne v míru neodvratně odletí.

Titul románu je protagonistický a zároveň s sebou přináší hlavní téma, náznak děje i poselství. Jedná se o realistický román, jenž svým obsahem předběhl proměnu paradigmat

v německy psané literatuře, k němuž došlo na počátku 70. let, a který prolomil všechna tematická tabu. Realistické vypravěčské postupy nepřesahují možnost čtenáře, jehož věk by se měl pohybovat kolem 12 let. Kompozice příběhu je chronologická. Zatímco první část románu je komparací dvou válčících stran a její koncepce je založena na blízcím se střetnutí protivníků, plastičnost druhé části vyprávění zůstává v Japonsku těsně po válce. Ve třetí části románu se jednotlivé linky sbíhají a vytvářejí kolorit země a doby, v níž kulminuje tragický příběh děvčátka Sadako. Plastičnost líčení svým způsobem zabraňuje zjednodušenému schématu, pomocí něhož by dějinná tragédie mohla být vzhledem k cílové čtenářské kategorii prezentována. Text románu jasně naznačuje, že i přes veškerou tragédii, s níž na civilní obyvatelstvo nálet dolehl, nikdo, ani země v roli oběti útoku, není zcela bez viny. Vypravěč si ponechává svůj odstup a cílí na líčení historických událostí, které svým způsobem literárně dokumentuje, a to pomocí literárních prostředků, jež jsou adekvátní primární cílové čtenářské skupině, totiž mládeži.

Román sám o sobě nabízí **práci s autentickými materiály** v rozpětí od historických publikací věnovaných 2. světové válce, přes záznamy přeživších a novinové zprávy až po líčení životních osudů Paula Tibbetse a dalších členů posádky letadla s bombou Little Boy. Téměř jako výzva se jeví hledání informací o skutečné Sadako, která se Karlu Brucnerovi stala inspirací pro napsání románu, a její srovnání s její literární podobou.

Jeřábi malé Sadako

Román Sadako chce žít patří k nejúspěšnějším dílům Karla Brucnera. Byl přeložen do více než 20 jazyků. Jeho důležitost, stejně jako nadčasovou platnost příběhu dokládá mimo jiné fakt, že je dodnes živým dílem, na něž je možné navázat. Dokladem tohoto tvrzení je obrázková knížka z roku 2011 s názvem **Jeřábi malé Sadako**[2], jejíž autorkou je mladá německá výtvarnice a dnes již i spisovatelka **Judith Loske**.

Příběh dívky Sadako, který je tentokrát primárně určen pro předškolní děti, **vypráví její kočička**. Neobrací se na jednoho čtenáře, ale na všechny děti. *Chci vám vyprávět příběh své přítelky Sadako Sassaki*,[3] píše se hned na začátku knížky s mapou japonského ostrova Honšú připomínající reliéf starého pergamenu, který doplňují bílí papíroví jeřábi, japonské sandálky a titul knihy v japonštině. *Ten příběh začíná jednoho slunného rána v srpnu 1945.*[4] Jednoduché vyprávění je zarámováno ohlédnutím, které zasazuje chronologicky vyprávěný příběh do širšího kontextu. Ten je na jedné straně přizpůsoben předškolním dětem. Upozaduje téma války a do popředí staví prvky dětství, např. hry. *Seděly jsme spolu na řeky, jedly jsme rýžové kuličky a pak jsme jen tak ležely v trávě. Kolem nás cvrčeli cvrčci a my jsme zkoušely nějaké chytit. Ale Sadako byla se svými maličkými ručičkami příliš nešikovná...*,[5] vypráví kočička, které už má svou kořist pod drápky. *Když tu se na nebi objevil velký černý mrak.*[6] Na dvojstraně věnované výbuchu bomby metaforicky přirovnávanému k černému mraku se Sadako schovává u maminky, která ji má ochránit před mrakem, který všechny tři postavy obklopuje. *Sršel z něho oheň a horko bylo tak velké, že se kolem nás nezůstalo nic, než šedý popel.*[7] Také na ilustracích byl mrak silnější než postava maminky. *Od té doby uplynulo deset let. Lidé na mrak už skoro zapomněli, když Sadako onemocněla,*[8] říká text následující dvojstránky, na jejíchž ilustracích je Sadako představena již jako malá slečna. V textu je tedy příznačné lineární rozvíjení tématu, v němž převažují popisné vypravěčské techniky s téměř úplnou absencí přímé řeči či dialogů postav. Ta je použita pouze na jednu místě, a sice v okamžiku, kdy Shiego navštíví Sadako v nemocnici a kdy se v příběhu poprvé objeví motiv jeřábů. *Její bratr jí vyprávěl starou legendu: „Když složíš 1000 papírových jeřábů, můžeš si něco přát.“*[9] Postava kočičky představuje vševědoucího a přece natolik empatického vypravěče, který ponechává čtenáři i hrdince příběhu prostor, který lze zaplnit nadějí. Tento prostor je vyplněn láskou i vírou ve starou legendu o tisíci jeřábech, kteří dokážou splnit i nesplnitelné přání, a sice uzdravení se ze smrtelné nemoci. *...A tak Sadako každý den skládala jeřáby. Den ode dne pro ni bylo skládání lehčí. Jenže každý složený jeřáb*

jí vzal spoustu sil. Její rodina měla starost. Ležela jsem u ní v posteli a strach, který jsem o ni měla, jsem se pokoušela skrýt.[10]

Z pohledu kočičky jako vypravěčky příběhu se jedná nejen o perspektivu cílenou směrem k budoucnosti, ale zároveň o perspektivu sdílení. *A tak, zatímco Sadako skládala jeřáby, vyprávěla jsem jí o všem, co měla Sadako ráda a také o všem, co spolu ještě podnikneme. Tvoje maminka nám připraví zelený čaj. Půjdeme na procházku parkem. V dubnu se spolu budeme dívat, jak kvetou třešně. Budeme se procházet v dešti a skákat do všech louží kolem.*[11] Opět zde převažují deskriptivní vypravěčské techniky, přičemž popisné líčení člení budoucnost do jednoduchých simplifikovaných přání, spočívajících v elementárních činnostech zpravidla doprovázejících každodenní bytí dětské osobnosti v realitě i jejích snech. Přání vycházející z roviny reality intertextově odkazují na text románu jako literární předlohy obrázkové knížky. Přání z roviny snů opět odkazují na mýty objevující se nejen v původním románu, které lze je vyložit jako předvídání smrti. *Projedeme staříčkou bránou v moři a necháme se donést zpátky na zádech obrovského draka.*[12] Dvojstránka se spadlými jeřáby z barevných papírů, s jeřáby, kteří snad mohou ještě vzletět, ale jsou vyrobeni z novinového papíru, přináší opisné sdělení o smrti malého děvčátka. *Ale Sadako se domů už nevrátila. Tichounce zavřela oči a odlétla pryč i s tisícem papírových jeřábů.*[13] Padlé jeřáby je možné vnímat jako metaforu osudu malé Sadako. Jeden je poskládán z červeného papíru plného bílých japonských květů, látky, z níž jsou často šita japonská kimona. Druhý je vytvořen z pergamenového papíru, na němž byla v úvodu knížky zobrazena mapa japonského ostrova Honšú. Jeřábi složení z novinového papíru, symbolizují nejen život, ale i aktuálnost příběhu, o němž je potřeba stále psát i tisknout další poselství. Pohled do budoucna, který s sebou knížka přináší, lze označit jako rozfázovaný a vícesměrný. První fází je ohlédnutí za příběhem a v podstatě jeho dokončení. Obsahově je lze přirovnat ke splnění slibu vyrovnání se s tragickým osudem děvčátka. Kočička jako věrná společnice i jako vypravěčka příběhu podnikla po smrti Sadako všechno, co si spolu při skládání jeřábů slíbily. Následující fází je přesahující rozměr textu je příslib NEZAPOMENOUT, vyjádření víry v nadčasový apel, který se stává druhou částí rámu vyprávěného příběhu. *Vím to. Sadako bude žít v každém poskládaném jeřábu.*[14] Tak zní text závěrečné dvojstránky, na níž jsou zobrazeny děti s maminkami, které si společně hrají s papírovými jeřáby

Závěr

Na vnitřní straně zadních desek obrázkové knížky jsou umístěny informace o Sadako Sasaki, jejíž příběh Judith Loskeová z perspektivy malé kočičky převyprávěla. Byl a je určen nejen těm nejmenším. Obsahuje minimum slov a řadu barevných ilustrací majících vlastní narativ. Stejně jako text příběhu vychází z realistického líčení skutečnosti, pracuje s motivy Japonska i japonské kultury a svou poetičností jistě podněcuje dětskou fantazii. Přejme si, aby tato obrázková knížka **Jeřábi malé Sadako** oslovila i české nakladatele a aby si mohly ve své mateřštině přečíst i české děti. Já osobně bych si přála i nové vydání románu **Sadako chce žít** od K. Brucknera.

Zdroje

- [1] Název titulu v jazyce originálu: *Sadako will leben*.
- [2] Překlad T. Bučková. Znění titulu v jazyce originálu: *Sadako Kraniche*.
- [3] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Ich möchte euch die Geschichte meiner Freundin erzählen*. (LOSKE 2011, S 3).
- [4] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Sie beginnt an einem sonnigen Morgen im August 1945*. (LOSKE 2011, S 5).
- [5] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Wir spielten am Flussufer, aßen Reisbällchen und lagen im Gras. Neben uns zirpten die Grillen und wir versuchten einige von*

ihnen zu fangen. Doch Sadako war noch ungeschickt mit ihren kleinen Händchen. (LOSKE 2011, S 5 – 6).

- [6] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Dann kam riesige schwarze Wolke.* (LOSKE 2011, S 9).
- [7] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Sie brachte Feuer und Hitze und zerstörte alles um uns herum, sodass nichts als graue Asche blieb.* (LOSKE 2011, S 3).
- [8] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Die Wolke wurde fast vergessen, als Sadako zehn Jahre süter krank wurde.* (LOSKE 2011, S 13).
- [9] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Ihr Bruder erzählte ihr eine alte Legende: „Wenn du 1000 Papierkraniche faltest, hast du einen Wunsch frei.“* (LOSKE 2011, S 15)
- [10] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Sadako wünschte sich nichts mehr, als wieder gesund zu werden, deshalb faltete sie jeden Tag Kraniche. Mit jedem gefalteten Kranich gelang es ihr besser, doch es kostete sie auch viel Kraft. Ihre Familie machte sich deshalb große Sorgen. Ich lab bei ihr und versuchte meine Angst um Sadako zu verdrängen.* (LOSKE 2011, S 16)
- [11] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Deine Mutter wird uns wieder köstlichen grünen Tee zubereiten. Wir werden durch den Park spazieren und im April den Kirschbäumen beim Blühen zusehen. Durch den Regen werden wir stapfen und in jede Pfütze springen.* (LOSKE 2011, S 11)
- [12] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Wir werden zum uralten Tor im Wasser fahren. Dann werden wir auf dem Rücken eines riesigen Drachens nach Hause zurück kommen.* (LOSKE 2011, S 11)
- [13] Překlad T. Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Sie ist ganz saft eingeschlafen und mit dem 1000 Papierkranichen davon weggeflogen.* (LOSKE 2011, S 34)
- [14] Překlad Tamara Bučková. Znění úryvku v jazyce originálu: *Ich weiß es. Sadako wird in jedem gefalteten Kranich leben.* (LOSKE 2011, S 41)

Další zdroje

- Bruckner, Karl. *Sadako will leben.* Wien : Arena-Taschenbuch, 2006. ISBN 978-3-401-02724-1.
- Bruckner, Karl. *Sadako chce žít.* Praha : 1964.
- Loske Judith. *Sadakos Kraniche.* Bargteheide : Edition. Mimiedition, 2011. ISBN 978-3-86566-138-8.

Citace

BUČKOVÁ, Tamara. *ezapomenout! O 2. světové válce jinak a z druhého konce světa. Impulsy: Inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství* [online]. roč. 3, č. 2/2017 [cit. 2017-06-01].

Dostupný z WWW: impulsy.kjm.cz/impulsy-clanek/nezapomenout-2-sv-valka.
ISSN 1804-4255.